

Tizenkilencedik évfolyam, 1905. 9. (225) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szíveségét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett levélből).

Czetz János
magyar táborszó.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1905.

TARTALOM.

Kiss Ernő, az aradi vértanú (két képpel).

Dr. Gopcsa László. — Dr. Herrmann Antaltól.

A magyarok eredete és őslaka. — Kilenczedik közlemény. —
Írta: Szongott Kristóf.

Örmény témák az orientalisták Hamburgi kongresszusán.
— IV. Dr. Herrmann Antaltól.

Örmények a Szilágyságban. — Dr. Herrmann Antaltól.

A legelső nem-egyesült örmény főpapnál. II. Befejező közle-
mény. — Jáhn Károlytól.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az „Örmény-Múzeum-Egyesület.”

A mechitharisták Szamosújvárt.

Az „Örmény-Múzeum.”

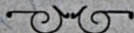
KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A méz, mint tápszer.

Az egészség alaptörvényei.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Szomorú adatok.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. ===

KISS ERNŐ, AZ ARADI VÉRTANÚ. *)

Kiss Ernő honvédtábornok.

Azon családok közül, melyek a Magyarországra telepedett örménységnek a magyar nemzet kebelében örök időkre nemcsak elismert, de előkelő helyet vívtak ki és biztosítottak, az elsők közé tartozik az elleméri és ittebei Kiss család. Tegyük azonban hozzá mindjárt: ez a család — miután mesés szerencsével rövid idő alatt óriási vagyonra és tekintélyre tett szert — helyzetének roppant előnyeit szintoly rövid idő alatt ismét áldozatul hozta nemzeti küldetésének. A Kissek tiszteletet

szereztek a magyarság, a magyar föld lakossága, a magyar nemesség között az örménységnek, — a nemzetközi életben pedig a magyarságnak. De ezalatt legnagyobb részt elvesztették vagyonukat, sőt egyesek még többet is.

Különösen a család legnagyobb fia, Kiss Ernő élete folyása az, mely az embert az antik Polykrates történetére emlékezteti. Óriási szerencse kísérte egész életén át — ha ugyan szerencsének lehet nevezni a sors esélyeit, melyek vagyont, hatalmat és fényt, de csakis ezt hoznak egy embernek. Valamint azonban Polykrates is szomorú végét látta maga előtt, mikor szerencséje már annyira ment,

*) Ezt a fölötté érdekes cikket a kiváló, jelentékeny Kiss családnak egyik szintén derék tagja írta, ki magát megnevezni nem akarja, hiteles adatok alapján. Szerk.

hogy a tengerbe dobott gyűrűjét is visszakapta egy kifogott hal gyomrában, — úgy Kiss Ernőt is mindig emelkedő pályája utoljára Golgothára vezette. Az egész különbség a görög monda és a magyar történelem alakja között az, hogy az előbbi mint kis görög államocska megunt zsarnoka, az utóbbi ellenben mint a magyar nemzeti szabadság vértanúja ért pályája gyászos végpontjához.

A XVIII. század közepén igen ügyes és szerencsés kezű kereskedő volt Kiss Gergely. Támogatta őt vagyonszerző munkájában hozzá méltó fia, Izsák. Még egy fia volt Miklós; ez azonban sokkal fiatalabb volt és ezért nem vehetett már részt az apa kereső munkájában. Ennek a munkának megkoronázását képezte, midőn Kiss Izsák 1782-ben megszerezte az elleméri és ittelei uradalmakat Torontálmegyében, az elsőt a maga és leszármazói, a másodikat az öccse és ennek leszármazói számára is. Az elleméri uradalom árát 171.750, az ittebeiét 472.000 forintban állapította meg a kincstár, mely összegek 15 év alatt lettek volna lefizetendők. Így a Kiss család 643.750 forintért majdnem 70.000 hold birtokába jutott. A nagy birtokszerzők azonban nem soká élvezhették tevékenységük gyümölcseit; mikor 1793-ban tényleg felosztották a Kiss-féle uradalmakat, már Kiss Izsák fia, Gergely unokája, Kiss Ágost szerepelt az egyik, Kiss Miklós kiskorú fia, Antal, illetőleg ennek anyja, Issekutz Katalin, ki másodsor Lukács Miklóshoz ment nőül, a másik ág részéről mint osztozkodó fél, Kiss Gergely végrendeletének megfelelően Ágost, mint Izsák fia az örökség két harmadrészét, vagyis az egész elleméri uradalmat és az ittebei uradalom felét, Antal pedig egy harmadrész fejében az ittebei uradalom másik felét kapta. Ágost három és Antal egy nővéréről a nemesi birtok felosztásánál nem esett szó.

A leányágak ily háttérbe szorítása daczára a Kiss család uradalmait egykorú okiratokból kivehetőleg főként a család nőtagjai kormányozták. Így Izsák özvegye, Issekutz Mária telepítette Ellemérre a német lakosságot, Ágost neje, utóbb özvegye Bogdánovics Anna építtette az elleméri kastélyt, utóbb Kiss Ernő falusi hajlékát. Ez az özvegy utóbb Loewen Ernő báró tábornokhoz ment nőül, ami

csakhamar igen áldásosnak mutatkozott a család jólétére nézve.

Mert az 1793-iki osztozás, az elleméri telepítés, a kastély-építés kissé elhamarkodva történtek: Kiss Izsák meghalt anélkül, hogy a kincstár által a két uradalomért kikötött 643.750 forint vételért a kiszabott idő alatt lefizette volna. Ha a magas körökben nem lettek volna a család iránt jóindulattal, ez a mulasztás az akkori viszonyok között könnyen az adomány visszavonására vezethetett volna. Így azonban Ferencz király 1807-ben megújította az adományt, tekintettel az érdemekre, melyeket Kiss Izsák a királyi kincstár körül a szászöldi dézsma visszaváltása alkalmából szerzett, tekintettel a Kiss Ágost által tett önkéntes megajánlásokra, tekintettel a Kiss Antal által Torontálvármegye aljegyzője, majd táblabírája minőségében kifejtett közhasznú tevékenységre és végül tekintettel Loewen tábornok katonai érdemeire. Csak a fizetendő vételért emelte fel 10⁰/₀-al az elleméri uradalom után 188.925, az ittebei után 590.000 forintra.

Kiss Ágost gyermekei ily módon egy körülbelől 40.000 holdas latifundium biztosított birtokába jutottak. Hárman voltak ezek a gyermekek; az egyik, Gergely, ki serdületlen korban halt el 1815-ben; a másik, Mária, Pejachevich grófhoz ment nőül, az ingó vagyomból őt megillető rész fejében 50.000 forintot kapott, mely összeghez fivére: Kiss Ernő saját jószántából még 20.000-et adott. Ernőé maradt a tömege a Kiss vagyonnak, mely a következő évtizedek alatt óriási módon emelkedett értékben és jövedelmezőségben.

Kiss Ernő további pályájának vázolója kívül esnék ezen tanulmány keretén. Nagyrészt ismeretes az hazánk közönsége előtt a történelemből. Mindnyájan tudjuk, hogy Kiss Ernőt hajlama és talán mostoha atyjának befolyása a katonai pályára vezette, melyen elég gyorsan emelkedett és igen nagy kedveltségre tett szert bajtársai körében. Oly kedvvel is látta el szolgálatát, hogy nem is gondolt a katonai pálya elhagyására és az uradalmi által biztosított jólét élvezésére. Inkább végigszenvedte a galicziai állomások minden kellemetlenségét; igaz, végigélvezte az

olaszországi kellemes állomásokat is. Ezrede felszerelését nem egyszer saját pénzén tette szebbé, megfelelőbbé.

• Persze, hogy ezen érdekes élet folyásáról nem egy adoma került forgalomba, melyről még azt sem lehet állítani, hogy jól lenne kigondolva. Így olvashattuk néhány évvel ezelőtt az ujságokban, hogy Kiss Ernő atyja kopogtatott 1816-ban a bécsujhelyi katonai akadémián fiának felvétele végett. Az irodában levő tisztek meglehetősen gyanakodva néztek a kevéssé előkelő külsejű örményre és megkérdezték, hogy képes lesz-e megfizetni a tandíjat. Az igenlő esküdözések után még foghegyről hozzátették:

— Csakhogy zsebpénzt is kell a fiúnak adnia.

— Elég lesz nyolczezer forint? kérdezte erre alázatosan az egyszerű örmény.

Hogy ez az adoma, melyet közönségünknek, mint való tényét tállaltak fel, mennyire nélkülözi a költői igazságot is, kitűnik az előbb elmondott adatokból. Kiss Ernő atyja, Kiss Ágost, a ki különben már gazdagságban és tekintélyben nőtt fel, 1816-ban már régen nem élt, Loewen tábornok pedig bizonyára nem lépett föl oly félszegül, mikor mostoha fiát a tisztképző intézetbe felvétette.

Általánosan ismeretes Kiss Ernő szereplése a szabadságharcban. Ekkor állott pályája tetőpontján és ekkor közeledett rohamosan ama *véghez*, amidőn feláldozta eszményeiért az élet örömeit, melyekben oly bő része volt, de amelyeket mégsem tett soha lörekvései főczéljává.

Itt közöljük végszavait ama jegyzőkönyvnek, melyet Kiss Ernő pályája gyászos, de dicső befejezéséről annak idején felvettek:

...„Ennek következtében Kiss Ernő a felségárulás büntette miatt az 5. hadi törvényszakas és ezzel összefüggésben a katonai büntető törvénykönyv 61. szakasza, továbbá az 1848. október 3. és 20. és november 6-án kelt legfelsőbb kinyilatkoztatások, végül az 1848. november 12-én és 1849. július 1-én kelt kiáltvány értelmében az ez év szeptember 21-én tartott haditörvényszéken (nem által!) ezredesi rangját, érdemrendjeit, összes bárhol levő ingó és ingatlan vagyonát elvesztettnek nyilvánított és löpor és golyó általi halálra ítéltetett.“

„Ezen büntető ítéletet Haynau báró, cs. kir. tábor-
szernagy ő nagyméltósága, a magyarországi és erdélyi
hadsereg főparancsnoka megerősítette és a terheltet az
ellene elrendelt halálbüntetés mai napon végrehajtott.
Az aradi cs. kir. haditörvényszéktől 1849. október 6.“

Igy aludt ki ama derék örmény család fénye a
magyar haza földjén, de úgy lett annak nagylelkű fia
egyik vezérlő csillaggá a magyar nemzet egén, szenvedései
sötét éjjelében. . .

(Elleméri kastély)

DR. GOPCSA LÁSZLÓ.

Egy érdekes füzet akadt a kezembe: Dr. Gopcsa László
irodalmi munkássága, 1885—1905. Szamosújvár,
1905. Todorán Endre könyvnyomdája.

Dr. Gopcsa László kedves régi jó barátom és munka-
társam az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című
tudományos folyóiratomban. Minden közhasznú törekvésem
jóakaró pártolója. Nem tehetem, hogy ne emlékezzem
meg róla, épen most, írói működése kezdetének huszadik
évfordulóján, mert holnapután lesz 20 éve annak, hogy
a kolozsvári „Magyar Polgár“-ban megjelent első cikke:
„A gyorsírászat az országos kiállításon.“ És hol emlé-

kezzem meg róla, ha nem az „Armeniá“-ban, melynek ő kezdettől fogva szorgalmas dolgozótársa és a mely egyúttal a Gopcsa működése speczialis irányának mondhatni hivatalos képviselője. Mert Gopcsa László sokoldalú irodalmi tevékenységének legérdekesebb iránya mégis az armenologia, melynek alapos és hivatott művelője. Emellett még a gyorsírásnak hazánkban egyik vezető faktora.

Dr. Gopcsa László aránylag elég fiatalon, a hivatalos ranglétre magas fokát érte el. Osztálytanácsos a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban, még pedig annak a legmagasabb tudást képviselő főiskolai osztályában; azelőtt az elnöki osztályban is bő alkalma volt intenzív és jótékony hatást gyakorolni nemzeti kulturánk föntézetére. Sok fontos és áldásos intézmény létesítésében volt névtelen része.

Gopcsa László Szamosújvárt született 1865. június 10-én. A gymnasium négy alsó osztályát ott tanulta, a négy felső osztályt és az egyetemet Kolozsvárt, a hol a jog- és államtudományok doktora lett. 1888-ban került a kultuszminiszteriumba.

Életrajza már több helyen megjelent. Arczképét pedig már 10-szer közölték igen előkelő helyen.

Közlöm itt irodalmi munkásságának összefoglaló áttekintését. Önállóan megjelent 8 dolgozata, két tanulmánya pályadíjat nyert a kolozsvári egyetemen. Ő írta a Pallas-Lexikonba az örményekre s a gyorsírásra vonatkozó összes cikkeket; 10 év óta ő szerkeszti a kultuszminiszterium hivatalos közlönyét. Fordítása három jelent meg, ketteje hosszabb cikksorozatban. Emléksorokat négy alkalmi kiadványba írt. Könyvismertetést tizenegyet. Életrajzot tizenháromat. Uti tárczát hatot. A jog- és államtudományok köréből kilencz dolgozata jelent meg, többnyire szellemeden és szakszerűen tárgyalva fontos és aktuális kérdéseket. Hasonló jelentőségű 19 tanügyi cikke. Egyenesen örmény tárgyú a legtöbb dolgozata, t. i. 24; de ezenkívül a többi szakokban kimutatott cikkei közt is számos az örmény vonatkozású, még pedig körülbelől szintén ugyanannyi, nem számítva a Pallas-Lexikonba írt örmény tartalmú cikkeket. Gyorsírási cikkek 12. Végre tárczák 13.

Ebből a mintegy 134 dolgozathból az „Armenia“-ban megjelent husz.

Ez a kimutatás azonban csak egy részét tartalmazza Gopcsa irodalmi és tudományos értékű és tartalmú dolgozatainak. Ezenkívül számos ily irányú hivatalos és félhivatalos munkálatot fogalmazott és formulázott.

Gopcsa most van tevékenysége tetőpontján. Még évtizedes jelentős munkát várunk tőle a magyar nemzeti kultúra javára és az azt szolgáló örmény kulturtörékvések érdekében.

Budapest, 1905. VIII. Szent-István napján.

DR. HERRMANN ANTAL.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Kilenczedik közlemény.)

3. *Fejezet. Az udvari személyzet. Lekápenosz Román tenger-nagy társcsászárrá neveztetik ki.*

Zojét, Konstantin anyját, már rég elüzték volt a palotából. De az anyjától megfosztott császár folytonosan csak szülő-anyja után sirt úgy, hogy a felügyelő gondnokok — akaratjuk ellenére — kénytelenek voltak Zojét a palotába visszahivatni.

A császárné belépése politikai változást idézett elő. Konstantinra nézve, ki árvaságra ¹⁾ jutva csak ellenségektől volt körülvéve, az életnek új köre nyílt, mikor végre az anyai kéz gyöngédségét érezte. Elüzetett mind a hét felügyelő-gondnok; Miklós patriarkha pedig figyelmeztetést kapott avval a szigorú meghagyással, hogy többé ne elegendjék a birodalom ügyeibe és ne lépje át az egyházi tér megállapított határait. Az udvar összes hivatalnokai kicseréltettek. Mindez úgy hatott a népre, mint villám az égből; de azért érezte a nép, hogy van feje, ki hatósan és öntudatosan cselekszik. . .

. . . Nem volt belsőleg csendes az ország, midőn azt kívülről bolgárok fenyegették. Zoje 917-ben békét köt Nyugottal és Bagdad arabjaival, és összes seregeit Nyugotra küldi, hogy a bolgárok haderejét teljesen tönkretégye.

Szárazföldi hadvezérré Phokász Leó, tengernagygyá pedig az örmény Lekápenosz Román választatott. A bolgárok és besenyők ellen folyt a harcz. . . A háború befejezte után a nép szeme a két vitéz férfiúra: Leóra és Románoszra tekintett. Ezek vetélytársak voltak; mindkettőnek legfőbb vágya az volt, hogy trónra jusson; mert könnyű dolognak tartották a hatalmaskodást a császár és Zoje felett; mivel egyik gyermek és a másik nő volt. . .

A versenyben Románosz lett a győztes, ki vitézsége mellett még tiszta lelkű és őszinte is volt. Románosznak Zojé-n kívül, — ki akkor is midőn ő szemfényvesztésre ítéltetett, őt a császárné mentette meg, — Tódor, a császár tanára volt nagy segítségére, ki úgy nyilatkozott, hogy a császár, Phokász fondorkodásaival szemben, trónját Románosz segédkezése nélkül nem tarthatja meg. . .

Erre Zoje és Konstantin parancsot küldöttek a tengernagyhoz, hogy jöjjön a palotába. Románosz a császárral az udvari kápolnába ment, hol megesküdü, hogy haláláig segítségére lesz a császárnak. Erre a császár

---

¹⁾ Atyja, bölcs Leo már nem volt az élők között. Sz. K.

Románoszt az idegen nemzetiségű testőrség fővezér-ségével tüntette ki. Biborbanszületett azután nőül vette Románosznak Ilona nevű leányát. Lehet, hogy a diplomacia talán(?) helyteleníti ezt a tettet. A befolyásos emberek közül többen ellenezték is ezt a lépést; de miután a császár kereken kinyilatkoztatta azt, hogy „a korona nélkül el tud lenni, de Ilona nélkül nem tud tovább élni“, — mindenki áldást kívánt a frigyre. Ilona császárnéről sok szép és jó tulajdonságot örökölt meg a történelem.

Néhány hónap mulva Románosz előbb czézár, később társ-császár néveztetett ki. . . Románosz 819—846-ig egyedül kormányozta a római birodalmat. Konstantin megtartotta ugyan a császári czímet, de kizárólag csak tudományjal foglalkozott. Megírta Vászil örmény eredetű császár életrajzát, az „edessai kép“ (vera-ikon) történetét, igen becses fejezeteket írt Örményországnak Dáron és Ararát-tartományairól; írt továbbá orvosi, földművelési tárgyakról, egy ismertető munkát pedig nagy könyvtáráról, egy teljes törvénykönyvet. . .

Javította az iskolaügyet, a jó tanulókat megjutalmazta; tanult embereknek adta a nagy hivatalokat, kiket gyakran ültetett asztalához. Így uralkodott Konstantin a szellemi világ felett, míg Románosz a külső világot kormányozta. . .

4. Románosz és fiai száműzetése. Biborbanszületett egyedül császár.

Konstantin negyven éves korában ismét kezébe ragadta a kormánypálczát, melyhez neki joga volt; és így fiára hagyta a koronát, melyet halála előtt el akartak ragadni tőle Románosz fiai. . .

Ugyanis Románosz társ császárnak István, nevű fia, egy „madár“-nak nevezett udvari csalárd tisztviselő útján, folyton annak a véleménynek adott kifejezést, hogy: „A birodalomnak ifjú kormányzóra van szüksége; apja pedig beteges, menjen ezért kolostorba és helyét foglalja el ő“.

István, ki égett a vágytól, hogy minél hamarább jusson trónra... és a ki várni többé már nem tudott, — atyja betegségét jó alkalomnak tekintvén — választott czinkostársai élén a palotába hatolt, atyját ágyastól együtt lehozatta, hajóra tétette és Prothe szigetére küldötte, hol életének hátralevő napjait, mint szerzetes töltötte el...

Most Románosz fiai Konstantin ellen vetettek cselt; de ez megelőzte őket; mert egy ünnepség alkalmával mindkettőt elfogadta... és elküldötte őket is, hogy apjukkal együtt — vezekeljének...

Végre Konstantin lett Bizanczban a tényleges császár. Ilona a hatalom teljes birtokába jutott és azok, kik Konstantin pártján voltak, nagy hivatalokra jutottak.

A palota Konstantin uralkodása alatt folytonos zavargásnak volt színtere; de a birodalom sem maradt ment a pusztító háboruktól... A bolgárokon kívül az arabok (945-ben) támadták meg a birodalmat; de Marath mellett jól elverettek. A hunnok Othrantho-ig jutottak, kik mögöttük mindent pusztává tettek (945); 950-ben az arabok ismét megtámadták a birodalmat. Ezek folytonos háborúban állottak Bizanczcal. A változó szerencse hol egyiknek, hol másiknak kedvezett...

5. Fejezet. Konstantin halála.

Konstantin fiának, II. Románosznak neje: Theophana, fölötte dícsvágyó nő volt. Ez a várni nem-tudó nő, ki minden áron császárné akart lenni, folytonosan azt kérdezte férjétől, hogy: „Mikor fog meghalni atyád?” Egyszer aztán a kérdést evvel egészítette ki: „Ölesd meg atyádat.”

Theophana férjéből a dícsvágyon kívül minden más jó érzést kiölt... Konstantin kis gyöngeség miatt orvosságot vett. Most Románosz megvesztegeti Miklós nevű szakácsát, hogy az orvosság közé mérget tegyen.

A császár szokott időben az orvossághoz közeledik; de mikor a mérges poharat kezébe veszi, lába megcsuszlik és a pohár a földre esik.

Konstantin megszabadult.

Megitta ugyan a maradékot; de ez a kevés sem maradt hatás nélkül. Gyógyszert Bithynia hegyei között keresett; itt meglátogatta a remetéket, velök étkezett, magát imáikba ajánlotta; megfürdött Brussa forrásaiban. De mit sem használt egyik sem; azért visszatért Konstantinápolyba, hol a láz folytonosan gyötörte.

Románosz azért, hogy siettesse atyja halálát, orvoságába újra mérget tétetett. Bizanczi írók mondják, hogy haldoklása alatt a palotára közápor hullott: el akarták hitetni az emberekkel, hogy a nép a császár ellen tüntetést rendezett. Erre katonák rohantak ki a palotából, hogy elfogják a bűnösöket; de nem találtak senkit. Most azt állították, hogy a kövek az égből hullottak...

Konstántin, ki mitsem gyanakodott fia ellen, Románoszt maga elé hívatta, könyvelt szemekkel megáldotta, intézkedéseket tett... és azután behunyta szemeit — örökre.

A temetés ideje alatt tünt ki az, hogy mennyire szerette a nép Konstantint: senki sem sirt, hanem mindenki zokogott.

Bizancz császárai közt Konstantin talán(?) a leggyöngébb, de legjobb szivü és legeszesebb császára volt. Megelégedhetne Konstantin írói halhatatlanságával is, ha nem lenne dicsősége, mit a születési jog adott neki.

Bizanczi írók állítása szerint újra megjelent az üstökös. Visszagondolva Konstantin születésére, melyet 55 évvel előbb saját szemeivel látott az üstökös — homályosan kísérté onnan a magasból az aranykoporsót, melyben arany-sziv nyugodott...

(A „Pázmáveb,“ a velencei mechitharisták tudományos folyóiratából, 1905. évfolyam [78—85. lap] februári szám [2], Száhágián után örményből Szongott Kristóf).

V. Czikkely. Néhány lap az örmények történetéből. *)

1. Fejezet. Az örmények Áram idejében.

A hódító Áram (örmény uralkodó) roppant birodalmának határait éjszakraól Kaukaszus bérczei, délkeletről pedig Zarasb hegy vagy Zariasp folyó képezték... És az örmény birodalom határszéleinél egyfelől Kaukasiában, másfelől az Oxus melléki tartományokban találjuk a magyar ajku népeket, kik — hihető — Áram fegyverei páratlan szerencsájének engedve, vagy azok súlyától nyomtatva hagyták el eredeti honukat. S valójában a népek történetében szinte példa nélküli az a jelenség, melynél fogva az eredeti honából felkerekedett magyar faj, két — szinte — egyenlő ágra szakadt, és egymástól egészen különböző irányban, egyike útját éjszakra véve, a Kaukaszus bérczei hozzáférhetetlen hegyvölgyeibe vonult; másika pedig több száz mérföldnyi távolságra, az Oxus vize körüli tájékokra menekült, nem is lehetett egyéb, mint egy hatalmas karral közbevágott, azt egymástól elszakasztott és útját két ellenkező irányban venni kényyszerített külellenségnek műve. Ugyanez történt, tudniillik a magyarok (rokonaival) Armeniában, mi szinte másfél ezred évvel később Lebediában a pacinacitáktól szenvedett megveretésök után. „Turcorum exercitu per Pacinacitas devicto, atque in partes diviso, earum una quidem versus orientem partem, Partiae incoluit; alia autem versus occidentem migravit“ ... írja Constantin.¹⁾

Egyetlen ellenvetés, mit előgördíthetni, volna, hogy Áram hódításairól és általában az örmény hatalomnak valaha oly magas fokra emelkedéséről, a mint az Mar-Ibas-Katina nyomdokai után rajzoltuk, a történetirők mit sem mondanak; de a mi örkényt elenyészlik, ha elgondoljuk: miszerint a sötét hajdan ama századaiban, a népek életében sok, felette sok történhetett, miről a jelen —

*) Ezen V. czikkelynek mind a hat (1—6) fejezetét a tudós Lukácsi K. után adom elő. Sz. K.

¹⁾ Constantinus Poraphy rogeneta, De admistrando imperio, cap. 38.

többszörre görög és római, több tekintetben hiányos kútfőből merített — történetírás mit sem tud; de a mi mindamellett egy, a hona és nemzete viselt dolgai leírásával foglalkozó írótól előadva, hitelt érdemel.

Strabo, a régi világ egyik legnevezetesebb föld- és történetírója, ki Amasiában Cappadocia városában élt és írt, következőképen a szomszéd Örményországot jól ismerte, az egykori örmény hatalomról dicsérettel emlékezik, s nem kételkedik az örményeket a medok és babyloniak mellé sorolni; sőt némi tekintetben azok fölébe emelni. Az örmények, a kik ezen elsőrangú hatalmasságokkal hatalomban versenyeztek, ezeknek a parthus világbirodalomba olvadásuk után is fentartották magokat; Strabo ide tartozó érdekes sorai ekkép hangzanak:

Az occidentem est Adiabena et Mesopotamia, maxima pars Adiabena planities est, ea presertim pertinet ad Babyloniam, quamquam proprium principem habeat, nonnunquam Armeniae adhaerescit. Nam Medi, Armenii ac Babylonii praeter omnes alias gentes, quae hic sunt, ita erant ab initio constituti, ut se invicem adorirentur, ut cuique opportunum videbatur, rursus conciliarentur, quod usque ad Parthorum imperium permansit. Medis itaque atque Babylonis Parthi imperant, Armeniis autem nunquam. Invasiones quidem factae sunt, omnino autem capti nunquam, imo Tigranes (ut in rebus Armeniacis dictum est), fortiter restitit.“ Strabo, L. XVI.

2. Fejezet. Emlékek, melyek Tigris, Eufrat és Ararát neveihez vannak kötve.

Nem szükség emlitenem, hogy az örmények hajdan Előázsia felföldjén évezredekken keresztül uralkodó nép voltak, s tetteles részt vettek Ázsia sorsára eldöntőleg hatott ama világtörténeti nevezetességű eseményekben, melyek Babylonia, Assyria, Perzsia világbirodalommá emelkedését vagy enyészését elősegítették. Az őshajdan ezen első rendezett álladalmával polgárosodásban és műveltségben lépést tartottak; a mi pedig reánk nézve érdeke-

sebb, a kereszténység első századaiban már szépen virágozott irodalomnak örvendettek; gazdag ez különösen föld- és történetírási munkákban, melyek szerzői jöllehet jobbra saját honjukkal és nemzetükkel foglalkoznak, mindazáltal az egykor Örményországban és körülötte lakott népekről több nagybecsű emlékeket tartottak fenn és számos olyan tudósításokat közölnek, miket más írókban hiában keresünk. Az Elő-Ázsia szívét képező Armenia pusztja leírása a régiségtannal komolyan foglalkodóra nézve több tekintetből felette érdekes és tanulmányos. Ki nem tudja a nagy emlékezeteket, melyek Tigris és Euphrates, meg a nagy Ararát neveihez kötvék. Története, ha nem is oly ragyogó, mint más elsőrendű ázsiai nemzeté, de fénypontok nélkül nem szükölködik. (Lukácsi, A magyarok őselei, 10—11 lap).

3. Fejezet. A magyarok rokonainak ősei és az örmények.

Származtak legyen a magyarok rokonai Chámtól, vagy Jáfettől, vagy a mi valószínűbb mindkettőtől, annyi minden esetre világos, miként kezdetben Éjszak-Örményországban, névszerint Araxes és Cyrus folyói körül és Phasis forrásánál laktak. Már hogy mikor és miért hagyták el ezen eredeti lakföldjüket, teljességgel nem tudhatni, a történetírás erről mélyen hallgatván, mindenesetre azonban a legkorábbi időkben kellett ezen költözésnek történni. Mivel — a mennyire az örmény írók nyomán csak felhatolni lehet a magas régiségbe, — ezen tájakon a magyar népnek (szerintem a magyarok rokonainak. Sz. K.) csak neveire, emlékeire, szóval hült helyeikre akadhatni. A dáhok, sabirok, sakok, abarok, szintűgy: Saccasene, Hunoracerta, Madsár-völgy és hegység lakói... Örményország évkönyveiben, mint őstörzskős, örmény fajú népségek jelennek meg, kik tehát kétségkívül a historiai emlékezetet meghaladott századokban az érintett tájaktól, mi okból nem tudhatni, kitakarodott magyaroknak ¹⁾ lakhelyeit elfoglalva

¹⁾ A magyarok rokonainak: a hunnoknak, avaroknak... (Sz. K.)

és azokon megtelepedve, a helységek korábbi neveit megtartották; mire nézve nagyon kétes, ha az e vidékeken seregével keresztül vonult Xenophon „dáhá“-in, kiket Tao-chik-nak nevez, Herodot „Sapir“-jain, a diospolisi és persepolisi feliratokban eléjövő Sapardian hunnokon stb. hasonló nevű magyar ajkú népségeket, vagy helyeikbe lépett, de nevöket megtartott örményeket kellessék értenünk és pedig annál kétesebb, minél bizonyosabb, hogy Strabo, Byzánti István, Ammian és Solin korában, kik e tájakon dahi, saka, sapir, abar stb. népségeket helyeznek, már nem magyar, hanem örmény ilyenű törzsökök népesítették egész Örményország tárgyalt vidékeit. Tanusítja azt az örmény írók egyeteme; de megvallja Byzanti István, ki az obarenokat és oteneakat az örmény nemzet kiegészítő részeinek lenni állítja: *περι δέ Κῦρον ποταμόν Ὁβαρηνοὶ τὲ Ὀιῆροι νέμοντα μέγα μέρος Ἀρμενίας ὄντες.*¹⁾

Az örmények — Strabo szerint — a második században Kr. előtt Nagy-Antiochus idejében, az ettől elpártolt Artaxia és Zádriádra vezéreik alatt, szomszédaitól hol egy, hol más tartományt elfoglalván, hatalmukat, nyelvöket és nemzetiségöket minden oldalról oly nagy sikerrel terjesztették, hogy Strabo kitétele szerint, valamennyien azon egy (örmény) nyelvet beszélének; ezt tanusító érdekes sorai ekkép hangzanak: „Tradunt Armeniam cum prius parva est ab Artaxia et Zadriadra auctam, qui Magni Antiochi imperatores fuere, quo superato alter Sophene et Amisenae et Adamantidi et quibusdam aliis, alter regioni, quae circa Artaxata est imperantes, multum coaluere et vicinis loca plurima abstulerunt. Medis Caspianam et Phaunitem et Basoropedam, Iberibus circum montanam Paeadri regionem et Chorzenam et Gogarenam trans Cyrum, Chalybum gentibus et Mossynaecis Parenetam et Xerxenam, quae Armeniae Minori conterminae vel ejus partes sunt. Cataonibus Acilissenam et regionem quae circa Antitaurum

¹⁾ Stephanus Byzantinus, de urbibus in voce.

est, Syris vero Tamanitam, ut omnes unius linguae essent.¹⁾

*

E genere Artaxiae fuit Tigranes is, qui eam habuit, quae proprie Armenia est appellata. Ea Medis, Albanis et Iberibus contigua erat usque in Colchidem et Cappadociam, quae juxta Euxinum est.²⁾

*

Mar-Ibas-Katina elismeri, hogy a legkorábbi századokban Örményország határain belül számos idegen ajkú népségek tanyáztak, kik az örményeket háborgatták s a kiktől csak Áram fejedelemnek sikerült birodalmát megtisztítani. Áram harczias és emelkedett szellemű uralkodó lévén, honát és nemzetét nemcsak megszabadította az idegen iga alól, hanem e felett birodalma határait minden oldalról kitágította, több népet és tartományt meghódított és győzelmei által oly nagy hirre és névre kapott, hogy a fentnevezett író szerint (Mar-Ibas-Katina) az Armenia körül lakó népek Áram nevérol nevezték el az örményeket: a görögök *Ἀρμενία*, a perzsák és assyrok Armnik néven.³⁾

4. Fejezet. Görögök Örményországban.

Örményország volt a görög és perzsa kóczodás fő-tárgya . . . és mégis a görögök — minden erőlködés mellett — Örményországnak csak is éjszaki részeiben tudták huzamosabb ideig magokat fentartani. (Lukácsi, A magyarok őselei, II. könyv, 176 lap).

A két Tigránesnek, Ártávázdnak és Erato királynénak pénzei görög feliratot hordanak.

Ezekhez hasonlók a parthus Arsacida királyok eddig ismert pénzeinek feliratai. Görög felirással látta el Chosz-

¹⁾ Strabo, De situ orbis, L. XI.

²⁾ Idem, ibidem.

³⁾ Chorenei-Szongott, 1 könyv, 12. fejezet.

rov örmény király (313—326 Kr. u.) azon emlékoszlopot, melyet Kaukásiában állított a chazár- és basil-hunnokon nyert győzelme és főurasága jeléül (Chorenei, II. könyv, 66 fejezet).

Görög volt szövege a Szánátrug király palotájának romjai közt talált historiai tartalmú feliratnak is. (Sebeos, Heraklius kora, I. könyv, 2 l.).

Plutarch írja, hogy: „Tigránés (örmény király) az általa épített és nevére elnevezett, nagyrészt az általa meghódított, Syriából és Cappadociából átszállított görögökkel népesített Tigranocerta városban görög színházat állított és a görög színészeket és tudósokat pártolta.“¹⁾

Appiánnál, a parthus Orodes és az örmény Ártávász Artacida-királyokról ezt olvassuk:

„A midőn ezen uralkodók egymással kibékültek, a békeszövetség szilárdítására ejtett menyekzői ünnepélynek növelésére görög szavalatokat és színi előadásokat rendeztek; mert Orodes a görög nyelvet jól értette, Ártávász pedig éppen költő volt, szindarabokat és egyéb munkákat írt, melyek közül némelyek Appián korában megvoltak.“²⁾

---

¹⁾ Erant ea tempestate Tigranocertis plurimi ludorum artifices, quos undique Tigranes ad se institutorum spectaculorum causa convocarat. His Lucullus ad praeparandos pro parte victoria ludos atque spectacula magnifice usus est. Plutarchus in Lucullo.

Tigranes Cappadocia velut indagine cincta, ut nemo posset evadere ad trecenta millia hominum abstraxit in Armeniam, et agros eis ad incolendum cum aliis attribuit; ubi primum Armeniae regni diadema sibi imposuit et opidum Tigranocertam a se denominavit, quasi grece dicas Tigranopolim. Appianus de Bello Mithridatico, p. 216. (Lukácsi, 196. lap).

²⁾ Interea Orodes cum Artabase in gratiam redierat ejus sorore desponsa Pacaro suo filio, moxque secuta sunt convivium et commensationes et multa alia, introducta sunt et Graeca acroamata, nam Orodes nec linguae Graecae rudis erat, nec literarum. Artavasdes vero etiam tragoedias scribebat et orationes et historias, quarum nonnullae servantur et hodie. Appianus, de bello Parthico.

Ἡ Ἀρμενία καὶ τραπεζία: ἔποιε καὶ λόγους, ἔγραψε καὶ ἱστορίας ὧν εἶναι διασώζονται. Plutarchus in Crasso. (Lukácsi, 196. lap.)

5. Fejezet. Örmény, syrus, chald, görög, arab feliratok
Örményországban.

Romban hever, a szó szoros értelmében, az egykori Örményország! A várak és városok romjai közt itt-ott kiálló, vagy a romokból kiásott oszlopok, emlék- és sírkövek sok érdekes historiai tartalmú feliratot hordanak; láthatók ezeken számtalan örmény, syrus, chaldeus, arab és görög feliratok. Ván, más néven Semiramocerta várerősségnek, eleven sziklába vágott szobái és csarnokai telvék Semiramis uralkodására vonatkozó ékalakú feliratokkal; hasonló ékalakú iratok találtak Manaserta (Mánásgérd), Artimed, Dariuns (Bajázid) és Pteria városok romjain. ¹⁾

Görög feliratok találtak egyebütt is, de főképp Kis-Örményországban, mely tartomány az V. században Kr. u. görög hatalom alá jutott. (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 192. lap).

Az arabok uralmát hasonlólag számos felirat hirdeti egész Arméniában. (Lukácsi, ugyanott).

Az örmények az V. század közepéig, míg tudniillik az örmény hangoknak megfelelő s kiejtésére alkalmas magánhangzó betűk felfedeztettek (a régiek arra elégtelenek lévén), az örmény szóknak leírására közönségesen perzsa és syrus betűket használtak; ²⁾ sőt a délnyugati Assyriával határos tartományokban az isteni szolgálatot is syrus nyelven végezték. ³⁾

Eumenes örmény királyról írja Polyenus, hogy Orontes örmény satrapától syrus betűkkel írott levelet mutatott elő.

¹⁾ Description de l'Asie Mineure L. Arménie, p. 130. par Charles Texier. (Lukácsi, 192. lap).

²⁾ Chorenei-Szongott, Nagy-Örményország története, 3. könyv 52. fejezet.

³⁾ Les Syriens plus avancés dans la civilisation que les Arméniens leurs maitres, ils les maitrisèrent a leur tour par leur culte, par leur langue et par leur littérature. Leur langue fut celle qu'on employa dès lors en Arménie dans les affaires judiciaires, dans la diplomatie et dans la religion jusqu' au cinquieme siècle de l'ere Chretienne. Chanazarian (Sáhnázárián), Histoire de l'Arménie cf. Mois. Choren. L. 4. c 54, 4.

„Eumenes epistolam protulit Syriacis litteris scriptam tamquam ab Armeniae satrapa Oronte“. ¹⁾

A syrus betüknek használata és a szokások némi hasonlatossága vezette Strabot azon tévedésbe, hogy az örményeket a syrusok és arabok nyelvrokonainak állítja: „Armenorum, Syrorum et Arabum gentes multum prae se ferunt cognationis sermone, vita, corporum forma maxime ubi vicini sunt“. Kétséget azonban nem szenved, miképp a diplomatiái nyelv úgy az armeniai, mint a perzsi Arsacidáknál a Nagy-Sándor utódai alatt egész Előázsiaiában elterjed görög volt. Görög feliratúak mindkét rendbeli Arsacida királyoknak mostanig talált pénzei (érmei).

6. *Fejezet. Hún, kazár és egyéb magyar fajú népek az örmény hadseregben.*

Örményország a VII. és VIII-ik században Kr. után, — nagy részben az arabok által leigázva, a hatalmas khalifáknak állott joghatósága alatt. Részben mondom; mert az örmények azután is, hogy az araboknak sikerült a perzsa trónt 637 körül Kr. u. megdönteni, hozzáférhetlen fellegváraikban és sziklabérczeik közt erélyesen védték magokat és kemény harczokat vívtak az arabok ellen.

A fejtelenség ezen korszakában, midőn a nemzet nagyjai hazájukat és szabadságukat védve, a mohamedanizmust fegyver erejével terjesztő arabok ellen erejüket a folytonos küzdelmekben kimerítették, seregeik megritkult sorait nem egyszer egészítették ki hún, kozár és egyéb magyar fajú népek zsoldos csapataival, melyeket legtöbb esetben magok segítettek áttörni az arabok által őrzött kaukazusi vaskapúkon és beütni Örményországba.

A jó viszony, mely a két nemzet közt az arabokkal vivott harczokban szövődött, azután sem szűnt meg, hogy az araboknak sikerült a magyarokat (a magyarok rokonait, Sz. K.), kik gyakori becsapásaik által ujon szerzett armeniai birtokaikat háborgatták és lehetségessé tették az örmények ellentállását a kaukasiai torkolatokból kiszorítani.

Leontius örmény történetíró a X. századból, ki Mohamednek és utódainak írta meg történetét, ezt írja,

¹⁾ Bochart, Phaleg. C. IX.

hogy a kazárok khagánja állandóul nagyszámú örmény harcost tartott seregében, kiknek hűségében és vitézségében az ütközetek alkalmával leginkább bizott.¹⁾

Konstantin meg ezt írja a kazárokról, hogy azoknak Kabar nevű törzse a magyarokkal, kiket ő „turkok-nak” nevez, egyesült. „Pars cabarorum fugientes ad Turcas in Pacinacitarum terram se contulerunt ibique sedes posuerunt. . . . atque sic connexi inter se Cabari cum Turcis Pacinacitarum terram incoluerunt.“²⁾

Ugyanezt olvassuk a Névtelen könyvében a kunokról: „Tunc praenominati duces Cumanorum, quum vidissent pietatem Almi ducis, quam fecit cum Ruthenis, pedibus ejus provoluti se sua sponte duci Almo subjugaverunt, dicentes: ex hodierna die nobis te dominum ac praeceptorem usque ad ultimam generationem eligimus et, quo fortuna tua duxerit, illuc te sequemur.“³⁾

Hogy Anonym kumánjai és Konstantin kabarjai alatt nem két különböző, hanem azon egy népet kellessék értenünk, bebizonyították Pray és Katona s ujabban Szabó Károly történetírók.⁴⁾ Miben ismét bizonyosságát találjuk annak, hogy a magyar fajhoz tartozó népek különböző neveket viseltek, másképp nevezettek a honi és másképp a külföldi írók által. Hol történt a kazároknak ezen csatlakozása a magyarokhoz, adatok hiányában meghatározni nem lehet, annyit azonban tudunk, hogy Pannoniába való bejövetelüket megelőzte; mi czéломra elegendő, mely nem egyéb, mint megmutatni: hogy az örmények egyesülve a kazárokkal, azokkal együtt és egy időben jöttek által a magyarokhoz... (Lukácsi, A magyarok őselei, II. rész, 245 lap).

---

¹⁾ Inndsideán, Örményország régiségei, I. könyv, 338 lap.

²⁾ Constantinus Porphyrogenita, De administando imperio, c. 29.

³⁾ Anonymus, c. X.

⁴⁾ Pray, Dissert. V. p. 19. — Katona, Historia critica primorum Hungariae Ducum. Almus 1. §. XLIII. — Szabó, Vezérek kora, II. fejj. 57 l.

ÖRMÉNY TÉMÁK AZ ORIENTALISTÁK HAMBURGI
KONGRESSZUSÁN.

IV.

Finck F. W. jelentést tesz keleti Armeniában tett tanulmány-útjáról. Kaukazia lakossága a föld alakulása következtében, sokféle, sőt szétforgácsolt, és mégis kezd már egységessé válni. Nem lehet tagadni, hogy van már kaukázusi nép, ennél fogva azt is el kell ismerni, hogy legalább legtágabb értelemben, kaukázusi philologia is van. A keleti örmény nyelvészet ennek egy részeül tekinthető. Armenia több részében már elébb ment végbe idegen kultúrába való hasonló részleges beolvadás, és ez különféle fordító és utánzó irodalmat hozott létre. Ezen utánzó irodalmakkal szemben az armenisztika csak segédtudomány lehet. Az önálló örmény philologia főfeladata pedig annak a feldolgozása. A mi a nép főtömegének közös tulajdona, a közös nyelvnek, a közös emlékeknek és a közös vallási kifejezési formáknak. A mi keleti Örményországot, mint lelőhelyet illeti, mindenre nézve, a mi a kéziratokból mérhető, a több mint 3600 kötetnyi ecsmiádzini könyvtár ajánlható mindenekelőtt, minden egyébre nézve pedig, pl. tájszólások, háztípusok, táncz, viselet, szokások stb. első sorban a falú. Az örmény philologia főfeladata ma kritikai kiadások előállításai. Ezek pedig előmunkálatul tudományos katalógust kívánnak, és a variánsok jegyzékének közzétételét. Az európai armenisták feladata ezenkívül, hogy terjeszszék az elemi oktatást, iskolázzák módszeresen a Németországban tanuló örményeket és hogy közérthető tudományos tárgyalások révén messzebb ható érdeklődést keltsenek.

Legyen szabad, ehhez is néhány szerény megjegyzést fűznöm. Finck fejtegetései kétségekívül helyesek és észszerűek. De olyan általánosan vannak tartva és olyan — mondhatni — magoktól érthetők, hogy nem igen jelentkeznek mint egy speczialis tanulmányút konkrét tapasztalati eredményei.

Különösen a mi az európai tudósok által iskolázandó örmény tanulmányozókat illeti, az olyan fontos téma, mely behatóbb tárgyalást érdemelne. Vannak örmény tudósok által vezetett örmény főiskolák. De már előző cikkemben rámutattam arra, hogy első sorban nem örmény

származású armenisták vannak arra hivatva, hogy az armenológiát radikális kritikai és egészen modern methodikai irányba tereljék. Egyes nyugoti egyetemeken vannak is kiváló armenisták, és az örmény philológiának, melyet az indogerman nyelvészettel foglalkozó folyóiratok eddig sem hanyagoltak el, most már német tudósok vezette közlönye is van. De ezek mind csak szórványos jelenségek. Az örmény philologia azonban nagyon fontos. És a többi klaszszikus régi nyelvekkel szemben nemcsak a multja, hanem a jelene és jövője is jelentős.

Indokolt volna talán egy nyugoti armenisták által vezetett armenologiai tudós társaság, melynek természetesen örmény fajú tudósok is lehetnek tagjai. Ez ment volna politikai és agitációs szinezettől, de közvetve mégis politikailag is nagy hasznára lehetne az örmény nemzetnek. Mert a tudomány még a keleti zsarnoksággal szemben is hatalom. A kik az örmény viszonyokat nyugoton rendszeresen ismertetik, evidenciában tartják, azok részben olyan publiczisták (pl. Pro Armenia), kiknek illetékessége, (hogy ne mondjam: motivuma) nem áll mindig minden kétségen felül.

Nagyon kívánatos volna továbbá, hogy a nyugoti tudomány valamely góczpontjában több armenista állana össze közös munkára. Már csak az is előnyös volna, ha valamely európai egyetemen olyan örmény szeminarium volna, a milyen a román szeminarium a lipcei egyetemen. Emennél mennyivel általánosabb érdekű volna amaz.

Ha a magyar kulturpolitikának nagyobb conceptioi volnának, a budapesti egyetemen volna ilyen örmény szeminarium. De itt kiváló, sőt világszerte elismert armenologusunk, dr. Patrubány Lukács magántanár buzgó működése sem talál elég méltánylást és támogatást. Kolozsvárt pedig docense sincs az armenisztikának. Pedig a mi örményeink valóságos vezérszerepre volnának hivatva az armenologia terén. Ők azokat az előnyöket, melyeket a faj nyújt: az ethnicum inclinatioját, a vér ösztönszerű divinált tehetségét egyesitenék az európai iskolázottsággal, a modern nyugoti tudomány szigorúan kritikai módszerével. Magyar-örményeket kellene armenistáknak nevelni. De

ehelyett meggondolatlanul (vagy talán tudatosan) engedik teljesen elhalványulni az örmény ethnikumot. Nem sejtik, hogy ezzel milyen értékes arany betétet veszít nemzeti kulturánk. (Merza Gyula barátom, a kinek a legfinomabb érzéke van minden örmény-magyar érdek értéke iránt, újabban is rámutatott erre a „Szamosújvári Közlöny“ 32. számának tárczájában).

A mi az ecsmiádzini könyvtárt illeti, az kétségtelenül a leggazdagabb és legkevésbé kiaknázott, míg a szintén jelentékeny velencei, bécsi s más nyugati gyűjtemények kézirati kincseinek legjava már ki van adva, vagy fel van használva. De még sok helyen van nagybecsű kiadatlan kézirati anyag. Így a szamosújvári egyházmegye könyvtárában is. Ennek az „Örmény Múzeum“ keretében való elhelyezése mindenesetre hozzá fog járulni, hogy e nagy szellemi kincsek értékesítsenek az örmény philologia és az általános tudomány érdekében.

Még egy megjegyzést! A magyar nyelvészek mostanság sokat foglalkoznak a kaukazusi nyelvekkel, több-kevesebb hivatottsággal. De nincs módjukban, hogy az örmény nyelvre reflektáljanak. Hogy az armenisztika ezen a téren legalább fontos segédtudomány, arra Finck is rámutatott. Patrubányunk volna competens, hogy ezzel a szemponttal érdemlegesen foglalkozzék.

De már bezárom észrevételem zsilipjét. Az én jegyzeteim úgyis már terjedelmesebbek, mint a Finck szolgáltatott textus. Ha nagyképű volnék, ezt az egész nem jelentőségtelen témát külön vezércikkben fejtettem volna ki, s ekkor az a bibliographiában az én nevemre tábláztatnék. De érzem e téren illetéktelen voltomat, és ebbeli igénytelen felszólalásaimmal szívesen húzodom meg a kompetensek és avatottak árnyékába. Ez a szerénységem mentse némileg fogyatkozásaimat.

DR. HERRMANN ANTAL.

ÖRMÉNYEK A SZILÁGYSÁGBAN.

Dr. Herrmann Antaltól.

Tavaly voltam Szilágy-Somlyón feleségem unoka-testvére, Weinberger Kálmán nagybirtokos és gyártulajdonos vendégszerető házánál, gyönyörű leányának esküvője alkalmából. Fetzer János barátommal, a nagytudományú gymnasiumi tanárral, bejártuk a várost és a környéket, keresve és szemlélve a változatos múlt nyomait. Szilágy-Somlyó a történelem nevezetes helye. Világhírű aranykincs-lelete által a praehistoriában nagy neve van. A város közepén áll az ország egyik legnevezetesebb történeti emléke. Báthory István kastélya, a hol született a nagy fejedelem és király, a honnan kiindult dicsőséges pályájára. Mozgalmat akartam indítani, hogy restaurálják az omladozó épületet és benne helyezték el a város történeti emlékeit. Előadásokat akartam tartani és cikkeket írni ez ügyben. Weinberger Kálmán hajlandó lett volna anyagi áldozatokra. De a közönség semmi érdeklődést nem mutatott a dolog iránt, a helyi sajtó előkelően ignorálta az én csekélységemet.

Most a nyáron ismét jártam Szilágy-Somlyón az örmény múzeum érdekében. Fetzer barátom, sajnálatomra, nem volt otthon. Meglátogattam az előkelő örményeket és kutattam örmény vonatkozású tárgyak után. Nem hiában.

A minoriták templomában megtaláltam az irodalomban említett örmény álló keresztet. Üres talapzatának belső perémén örmény körírás van, s az 1743 évszám. A leltár szerint már 1700-ban az egyház birtokában volt.

Értékes örmény ereklyék vannak özv. Dr. Józsa Györgyné úrhölgy birtokában. Mindenekelőtt egy 6 barackmagból álló karperecz. Egy örmény pap faragta Kufsteinban, a hol a magyar szabadságharcban való hősi részvételeért sokáig fogva volt. Bámulatos finom művészi faragvány; különböző alakokkal. A magokat kisorsolták volt. Páskuj József nyerte el és ő foglaltatta aranyba, s tétetett hozzá egy 48-as aranyat csatnak. Az abszolútizmus idejében bezárták érte és elkobozták az ereklyét. Az egyik magon lelánczott magyar alak volt ábrázolva. A lánczot

levették s aztán visszaadták a karpereczet. E tárgynak igazán méltó helye volna az örmény múzeumban. Tanubizonysága az örmények vallásosságának, hazafiságának, ügyességének és kegyeletének.

Nagyértékű és ritka néprajzi fontosságú örmény tárgyak vannak Tankó Bertalan ügyvéd nejének, a Szilágy-Somlyón született Govrig Katalin úrhölgynek birtokában. Első sorban egy régi ékes mátkagyűrű, állítólag a XVI. századból. Két összefűzött szívet mutat. Házasságoknál kölcsön kérték az ismerős örmények. A nemzeti múzeum 100 frtot ígért érte. Ugyancsak itt van egy néhai Nováknénak kis „fehér gyöngyös ládája“, mely e család menyasszonyainak ékszertartója volt. 120 éves. Egy pénzerszényt, melyet Placsintár Bálintné, Novák Kata 1818-ban készített, apró színes gyöngyökből; a tulajdonos úrnő az örmény múzeumnak ajánlt fel.

Tankóné közölte velem, hogy menyénél, Tankó Károlynénél Újvidéken még nevezetesebb örmény vonatkozású ékszerek vannak. Egy híres zományczos nyakláncz, a XVI. századból, melyet Pulszky 500 frtra becsült volt, hozzá két régi karperecz és ezenkívül egy 200 éves ezüst serleg. Közelebről Újvidékre utazom az örmény múzeum érdekében, s akkor ezeket is megnézem és leírom.

Özv. Lázár Ödönné úrhölgynél láttam két régi vízfestményt papíron: Sanctus Gregorius és Sancta Barbara Virgo. Ezenkívül még Hubert Jenő nagybirtokos úrnak vannak régi örmény ereklyéi és ékszerei és Páskuj József földbirtokos úrnak van egy arany-nyakláncza.

A Szilágy-Somlón lakó örmények közül megemlítem még a következőket: Pap Tódor városgazda, Fejér Gergely kereskedő, Kovrig Antal gazdálkodó, Hubert József birtokos, Simay Gerő birtokos, Páskuj István, Merza Jenő földmivelési iskolai tanár, Roska Márton városi végrehajtó, özv. Verzár Józsefné, özv. Gámentzy Lukácsné. Ezek közül többeket meglátogattam, de nem találtam örmény vonatkozású tárgyakat. A közeli Varsoczon laknak Simay Miklós és Donogán János birtokosok, Gyöngyösön Puskás István, kinek egy érdekes Mária-képe van.

Szilágy-Somlyóról házigazdám leányával és nejével, dr. Róth Hugó zilahi ügyvéddel kocsin átrándultam a megye székhelyére Zilahra. Itt is meglátogattam néhány előkelő örményt, tájékoztam az örmények életviszonyai iránt, kérdezősködtem örmény vonatkozású tárgyak után és törekedtem érdeklődést kelteni az örmény múzeum iránt. Múzeumi tárgyakat nem találtam, ilyenek létezéséről tudomást nem szereztem. A zilahi örmények közül megemlíthetem a következőket: Bogdánffy birtokos, Harmat Imre kereskedő, Bogdánffy Ferencz kereskedő, Nuridsán Miklós kereskedő, Bárány testvérek kereskedők, Govrig József városi tisztviselő, Lengyel kereskedő; özv. Moldován Lajosné, Korbuly leány; özv. Mártonfiné, özv. Dr. Szongott Jánosné, Pap József; örmény nők még Zeitler nyug. pénzügyigazgató neje, Obengarberné, szül. Pap Róza, Chabodánné Ábrahám leány.

A megyében még több helyen vannak előkelőbb örmények; nevezetesen Krasznán is. Ezeket más alkalommal fogom felkeresni.

Ennek a nyárnak nagy részét arra szántam volt, hogy országszerte meglátogassam a hazai örmények előkelőit és propagandát csináljak az örmény múzeum érdekében. Az alapszabályok megerősítésének kése delme jóformán meghíusította e tervemet. Ez bizony nincs hasznára ennek a nagyfontosságú ügynek.

A LEGELSŐ, NEMEGYESÜLT ÖRMÉNY FŐPAPNÁL.

II.

Visszatérve a mennyországba Gábor angyal, nem sok jót mondhatott a különféle keresztény népekről; mert mindegyike többé-kevésbé eltért a régi tanoktól, felvett sok új, idegen elemet szertartásai közé. Legfőbb öröme telt az örmény parasztban; mert az tartotta meg leg-hívebben az ősi vallást. Így az ázsiai népek általában,

ha nem is oly műveltek, mint az európaiak, annál inkább megtartották az ősi szokásokat.

Ő szentsége is volt Európában, részt vett a berlini kongresszuson s szeretne minket kezeseknek itt tartani, míg Németország beváltja Bismark ígérését s kényszeríti Törökországot, a berlini szerződés 61. §-ának betartására.

Végre mentegetődött, hogy a mostani rossz viszonyok folytán nem fogadhatnak még jobban, de vendégszeretetök oly tiszta, mint a még Noe által ültetett szőlőkertjeik bora, melyet óvatosan élvezünk, nehogy úgy járjunk, mint az öreg Noe.

Vezetőnk egy néhány köszönő szava után eltávoztunk. Erre meglátogattuk az igen érdekes muzeumot, mely sok régiséget, képet, ásványt stb. tartalmaz. Nagyon értékesek a régi könyvtár könyvei és kézíratai. Igen szép bibliákat s más theologiai munkákat mutattak.

Innen a pénztárhelyiségbe vezettek, mely még most is mutatja a mult évi szeptember hóban végzett orosz garázdálkodás nyomait: feltörött vas-szekrényeket, összezuzott ládákat, szétszakított könyveket, szétszórt okiratokat stb. Ekkor ugyanis államellenes conspiratio ürügye alatt, megfosztották az örményeket összes egyházi vagyonuktól, 470000 rubelt vivén el s gondnokság alá helyezték egész gazdálkodásukat.

Gondolható, hogy az erőszakoskodás nem tette az örményeket oroszbarátokká.

Most átmentünk a székesegyházba. Nagy kőtemplom ez, mely kitünően mutatja az örmény-görög templomok építési stíljét, a rövid kereszt alakot, közepén magas nyulánk kupolával.

A templom belsejét a túlbuzgóság vagy ötven évvel ezelőtt elrontotta; bemeszelte a szép, de már nagyon rongált falfestményeket. Ezek maradványai még a felső boltívek közt láthatók s így rosszabb az összbenyomás, mintha mindent bemeszeltek volna. Jelenleg gyűjtenek pénzt a festmények helyreállítására.

A templom közepén a szentély, hol megjelent annak idején az Üdvözítő. A templomot szép szőnyegek ékesítik. Rendkívül gazdag a templom kincsháza.

Milliókat érő régi és újabb arany-ezüstből való drágakövekkel kirakott miseruhákat, kereszteteket, szentségtartókat, rendjeleket, kelyheket stb. őriznek itt. Végre a könyvnyomda látogatásával, hol megajándékoztak a „katholikus“ s a klostrom képeivel, véget ért a szemle-útunk.

A bőséges második reggeli után siestát tartottunk, de már négy órakor újból ebédre hívott a harangszó. Étvágyunk nem volt. Az egyes ételek azonban oly kitünők voltak, hogy mégis sokat ettünk. Annak bizonyítására, hogy Ázsiában sem élnek rosszul az emberek, ide iktatom az étrendet: kaviar, sardinia, hideg kolbász fiatal hagymával s nyers ugorkával; füstölt hal mártással; tyukleves főzelékkel; töltött paradicsom; báránysült (zsiros farkú juh fajtából); marmelade és fagylalt; gyümölcs (szilva, dinya) sajt és tészta; feketekávé; ebéd előtt s után vutki s más liquerök; ebéd alatt kitünő fehér és vörös borok, szodaviz és sör. Imával kezdtünk s végeztünk minden étkezést. Ebéd alatt tartottak beszédet s a végén énekeltünk.

Délután hat órakor kocsira ültünk s örületes versenyhajásban kimentünk a régi Vághársápát falun keresztül a kiásatások színhelyére. Találtak itt ékirásos köveket még a régi chaldok-tól 2000 évvel Kr. e.

Későbbi leletek grusiai munkára vallanak s végre a legujabbak, keresztény korból valók.

Legjobban megmaradtak egy régi örmény templom körfalai s oszlopsora. Ezen oszlopok igen sajátos fejekkel birnak. Kerevetet, párnákat, nyugvó, font kosarakat mutatnak e fejek és diszitve vannak a perzsa sassal és bizanczi keresztekkel. Az ásatásokat egy archimandrita vezeti, de kevés az anyagi eszköz, mely e célra fordítható. Visszatérőben meglátogattuk a szent Rypszima emlékére épült kis, de szép templomot

A szokásos tsáj (thea) után azon boldog tudattal feküdtünk le, hogy a mai nap rendkívül érdekes, egész életünkre megmaradó, kedves emlék lesz.

Másnap reggel néhányan Erivánba, az örmény fővárosba kocsiztunk. A szeretetreméltó szeminariumi igazgató még ide is elkísért vezetőnek s tolmácsnak. Eriván ugyanazon fensikon fekszik, mint Ecsmiádzin, három óra kocsijárásnyira tőle. A tífliasi vasútvonal végpontja ez s a karaván utak kezdő pontja. Perzsia és Törökország határán van. Lakói (30000-en) legnagyobb részben örmények, azután perzsák s tatárok.

Sokkal szegényebb város, mint Tiflis, de népélete eredetibb s igazi keleti. Először meglátogattuk az örmény püspök egyszerű székhelyét, mely gyönyörű kilátást nyújt az egész városra s az Ararát hegyre. Erre a vásártérre mentünk, a híres bazárt megnézni. Azután meg betértünk egy perzsa moséba és iskolába s innen a város legnagyobb látványosságához mentünk — a Sardarpatotába. Ez az utolsó örmény fejedelemnek, perzsa helytartónak lakása vala 1828-ig. Fából épült eredeti festményekkel s tükör-üveg arab díszítésekkel. Nem bír valami nagy műbecsrel s már nagyon rozoga állapotban van.

Délután a vasútra ültünk s Karchunban újból összerültünk a társaság többi részével.

Itt búcsúztunk el új, kedves örmény barátainktól: „Géczkeh Armenia! Géczhéh Germania!“ voltak az utolsó szavak. Az egyhangú síkságon, a nagy melegben (39° C) elszenderedtünk bús gondolatokba merülve:

— Szegény örmény ország, mi sors vár rád?
(„Brassói Lapok“)

DR. JÁHN KÁROLY.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az „Örmény-Múzeum-Egyesület“ rendes tagjai közé léptek: Kritsa Klára íróő (Gyergyó-Szent-Miklós), dr. Voith Gerő törvényészéki bíró (Székely-Udvarhely), Sáhin Péter kereskedő (Szamosújvár). Mind a három új tag az 1905-re esedékes tagsági díjt (10 korona) a múzeum igazgatójához: lapunk szerkesztőjéhez küldötte be.

A mechitharisták Szamosújvart. Többször adtunk hírt arról, hogy ismert dolgozótársunk, dr. Herrmann Antal behatóbban foglalkozik az erdélyi örmények kulturügyeivel és különösen a szamosújvári Örmény Múzeum érdekében buzgólkodik. Erdély többi népelemei közül az örmények iránt már régen melegen érdeklődik Herrmann, még pedig nemcsak ethnografiai, hanem hazafias és magyar nemzeti szempontból is. Barátja, Szongott Kristóf tanár Szamosújvart már szinte 20 éve szerkeszti az „Armenia” című magyar-örmény képes hazai közlönyt, nagy áldozatkészséggel, kitartással és ügyességgel. E folyóiratnak Herrmann kezdtől fogva buzgó munkatársa. Augusztusi számában nagyjelentőségű vezércikket irt arról, hogy a bécsi mechitharisták Szamosújvárra volna telepitendők. A nevezetes örmény szerzet érdeke is ezt kívánná. De kiszámíthatlan előnyvel járna ez Szamosújvárra, a hazai örményekre, Erdély kulturájára és Magyarország keleti hivatására nézve. Belátják ezt az összes érdekeltek, s így kilátás van arra, hogy nem sokára érdemleges tárgyalások indulnak meg ez ügyben. („Brassói Lapok“).

Az „Örmény Múzeum” a következő újabb adományokat kapta: Bárán János városi számvevő (Maros-Vásárhely) 1905. aug. 10-én egy érdekes könyvet adott múzeumunknak; a könyvnek, melyből még egy példány van a szamosújvári állami főgymnasium könyvtárában, címe következő: *Grammatica latina armenice explicata*, a Ioanne Ágop sacerdote armeno Constantinopolitano. Romae, Anno MDCLXXV. — Orosz Endre állami iskolai igazgató, múzeumunk egyik öre, „A néprajz az ősembertan szolgálatában” című munkájának egyik példányát adta. — Pap Miklós apahidai körjegyző nyolcz darab örmény vonatkozású kéziratot, egy. réz-szelenczét és egy virágos kis üvegpoharat adott. Fogadják a derék adományozók a múzeum igazgatójának köszönetét!

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A méz, mint tápszer. Kühne Ferencz a méz értékéről a következőket írja: Tudjuk, hogy orvosságaink jó részét növények s virágnedvek képezik. Nos a méz sem egyéb, mint a virágok legfinomabb extractuma. A méz, mint egyszerű tápszer is kitűnő. Magában vagy téa-vajjal vegyítve és kenyérré kenne igen izletes, s kiegészítő részét képezi a reggelinek és vacsorának és igen jól elősegíti az emésztést; ebédnél pedig igen finom csemegét képez a fehér lépesméz. De a konyhában is sokféle használatos. Ki ne ismerné a különféle jó nürubergi és bolognai mézeskalácsot, melyekért évente ezrek küldetnek külföldre, de melyeket mindenki maga is készíthet ép oly jó minőségben, mint a nürnbergiek vagy olaszok. Készül továbbá a mézből méz-sör, méz-bor, méz-likőr, méz-eczet, a befőtt gyümölcsöt is igen jól lehet vele konzerválni, főleg diót. Számos orvosi kapacitás, a többek között a nemrég

elhunyt dr. Reclam, berlini orvosi tanácsos, de mások is, azt állítják — mit különben a szentírás is már évezredek óta hirdet — hogy a méznek igen nagy tápértéke és gyógyereje van. A méz sokkal egészségesebb, mint a cukor, mert míg a cukor az emésztésnél a gyomornedvek behatására szorul és ha sokat fogyasztunk belőle — főleg a gyermekeknél — gyomor és bélhurutot idéz elő, addig a méz az emésztőszervek minden megerőltetése nélkül megy át a vérbe és táplálja testünket és veszélyes gyomor- vagy bélbántalmakat sohasem okoz, sőt ellenkezőleg, jótékonyan fog szerveinkre hatni. Egy üveg jó méznek egy családban sem volna szabad hiányozni, főleg oly családban nem, a melyben gyermekek, vérszegénységben szenvedők vagy korosabb személyek vannak. A gyermekek gyors növése és a test fejlődése sok szénhidratumot kíván, ezt a természet maga mutatja azzal, hogy a gyermekekkel a szénhidratdús czukorféléket megkivántatja. A vérszegény és öregebb személyeknek pedig oly táplálék kell, mely könnyű emésztés mellett a vérképzést elősegíti. Mindez nagy mértékben meg van a mézben, mert sok szénhidratum foglaltatik benne, könnyen emészthető és majdnem teljesen átmegy a vérbe. De a gyermekekre nézve ezeken kívül még azzal is fontosá válik a méz, hogy nem árt a gyomornak. Bármennyi mézet fogyaszt is a gyermek, attól bél vagy gyomorhurutot soha sem fog kapni, mint a czukorkaféléktől. Anyák, ha gyermekeitekből egészséges és erőteljes embereket akartok nevelni, — és melyik anya nem akarná ezt — adjatok nekik naponta többször mézet, de tisztát és jót. Tiszta és jó mézet a fehéres méz, továbbá a pergetett méz szolgáltatja, a mit csakis keretes kaptárokból és okszerű méhészkedés mellett nyerhetünk; míg a vesszőkasokból kikerült úgynevezett sajtot méz csakis undok zagyalékot képez.

Az egészség alaptörvényei. Gordy, a berni híres orvos, a következő tíz alaptörvénybe foglalta az egészség föntartásának szabályait. Ezeknek követését fontosabbnak tartja minden szociális reformnál, melyet államférfiak s kormányok be akarnak hozni. Az egészség tíz paragrafusára a következő:

1. Tiszta levegő, éjjel úgy, mint nappal. Ez az alapföltétele az egészségnek s a legbiztosabb védelem a tüdőbetegségek ellen.
2. A mozgós élet. Naponkint való testgyakorlat a szabadban, legyen az munka, séta vagy éppen tornázás, legjobban ellensúlyozza a támadást, melyet valamely ártalmas hivatás, vagy zárt helyiségben való ülőfoglalkozás egészségünk ellen intéz.
3. Mértékletesség és egyszerűség az evésben és ivásban. Ez a mértékletes élet biztosítja számunkra az egészséges hosszú életet. A ki az ártalmas alkohol helyett vizet, tejet iszik és gyümölcsöt eszik, saját egészségét, munkaképességét, tehát saját jólétét mozditja elő.
4. Pontos ápolása a bőrnek és észszerű edzés. Naponkint hideg mosás és hetenkint meleg teljes fürdő, télen úgy, mint nyáron; ezek az alkalmazások nagyon konzerválják az egész-

séget és legbiztosabban védik a meghülések ellen. 5. Czélszerű öltözködés. Ruházatunk olyan legyen, hogy ne puhítsa el a testet, de ne is szorítsa; legyen az egyszerű; védjen, de ne cziczimázzon. Az egészségnek és kellemes érzésnek, ne pedig a divatnak szolgáljon. 6. Egészséges lakás. Legyen a lakás napos, száraz, tágas, tiszta, világos, kellemes és otthonos. Ne a korcsmára keress tehát, hanem áldoz saját házadra; barátságos otthon nagyon sokat ér. 7. Légy tiszta minden dolgokban egészen a szörszállhasogatásig. Jó levegő, egészséges eledel, üde friss víz, tisztántartása bőrödnek, alsó és felső ruhádnak, lakásodnak, padlón és padláson, erkölcsben és szokásban karöltve a mértékletességgel, a legbiztosabb védelem kolera, tifusz, himlő, difteritisz és minden egyéb ragadós-betegség ellen. 8. Kimért, teljes és sikeres munka. Ez kipróbált gyógyszer a test és lélek betegségeiben, menedék és vigasz a legnagyobb fájdalomban. 9. Czélszerű nyugvás és üdülés. De azt ne keressük a lármas és hódító ünnepegeken élvezethajhászás közepette. Az éj alvásnak, a szabad idő és a vasárnap a családnak, a lelki üdülésnek s a szellemi képzésnek szentelendő. 10. Tevékenység s tiszta ártatlan öröm. Önzetlen iparkodás a családban jó atyának, a hivatásban, kötelességekben a haza hű fiának lenni az, mi az egészséges életnek tartalmát ad.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Szomorú adatok. Tiflisz, augusztus 3. Meszrop archimandrita emlékiratot intézett Napoleon Lajos herceg tábornok-kormányzóhoz, a melyben közli vele a következő adatokat:

Náchicseván városban a tatárok 49 örményt öltek meg (köztük 6-ot elégettek) és 12 örményt megsebesítettek. A város 195 örmény üzlete közül 180-at kifosztottak és egy részüket fölgyújtották; 20 vasból készült pénzszekrényt feltörték. A kár 1,285,361 rubelre rug. A fosztogatóktól 10.000 rubel értékű árút visszavettek. A náhicseváni kerületben 47 falút támadtak meg a tatárok, melyek közül 19-et kifosztottak és földultak. A 47 faluban összesen mintegy 5000 örmény ház volt körülbelül 30.000 lakossal. Mintegy 2240 házat és boltot fosztottak ki s köztük 138-at fölgyújtottak. A falvakban és a városban okozott kár a hivatalos becslés szerint 6,209.054 rubel 30 kopek; 26 községben a kárt még nem állapították meg, de bizonyára szintén igen nagy. Az összes kárt körülbelül 10 millió rubelre becsülik, az összes áldozatok száma pedig 231 halott, 58 sebesült és 9 eltűnt. Badamlu örmény falu lakossága, a mely az izlam hitre tért át, újból keresztény néppé lett. A fosztogatók 22 templomot és egy iskolát raboltak ki.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA” könyvnyomdája.

Kivonat az E. K. E. évi jelentéséből. Az EKE igazgató-választmánya aug. hó 27-én a „Zichy Ödön“-csepkőbarlangnak felavatása alkalmával a Réven tartott közgyűlés alatt terjedelmes évi jelentésben számolt be az egyesületnek 11 havi életéről. Az évi jelentést a következő kivonatban ismertetjük:

Idegenforgalom, irodalmi munkásság. Örömmel jelenti a választmány, hogy feltérásai nyomán az idegenforgalom jelentékenyen növekedett, szemlátomást gyarapodik és a központi irodát fokozott mértékben veszi igénybe.

Az E. K. E. múzeum ügyei. Az E. K. E. múzeumát számosan látogatták. Kiadtak 1241 díjas- és 3718 szabadjegyet. A múzeumról, az egyesületnek legbecsesebb alkotásáról úgy a szakemberek, valamint mások, mindig a legkitüntetőbb és osztatlan elismerés hangján nyilatkoztak. A „Néprajzi Társaság“ ezidei évi jelentésében az E. K. E. múzeumot „mint aszerűen“ kezeltnek mondja. A múzeum igazgatási teendőit Herrmann Antal dr. végezte. Rendeztek 2 időleges kiállítást. A szamosújvári örmény egyház műhímzéseit, továbbá Orosz Endrének Kolozsmegye mezősegi részéről az ösfoglalkozások köréből gyűjtött 1000 darabot meghaladó tárgyait kiállították, hogy az eddig ládákban csomagolt művelődéstörténelmi becses tárgyakra az érdeklődést reáirányítsák és az azokkal szakszerűen foglalkozni akaróknak hozzáférhetővé tegyék. Az eredmény nem is maradt el, mert az iparművészeti iskola úgy az örmény hímzésekből, valamint a többi tárgyakból sokat lerajzoltatott. A múzeum tárgyainak szaporulata a múlt évben 315 drb volt. Sok becses tárgyat ajándékozott Herrmann Antal dr. és gróf Bethlen Karolina. Az épületnek kibővítését 2 nyitott folyosónak beüvegzésével végrehajtották. Herrmann Antal dr. egyetemi m. tanár az egyetemi hallgatókat többször a muzeumba vezette és ott tartott a tárgyi néprajzból előadást. A könyvtár 429 darabbal gyarapodott. Felhatalmazást kér a választmány nyomtatott könyvtárjegyzék kiadására.

Vidéki osztályok, kirándulások. Ügyvivőségek és vidéki osztályok szervezésére kiváló gondot fordított az egyesület. Bánffyhunyadon, Désen, Gyergyószentmiklóson, Magyar-Létán állított fel ügyvivőségeket. Új osztály alakult Réven és a Duna mellett Pakson.

Az egyesület hivatalos folyóirata. Az „Erdély“ az egyesület hivatalos folyóirata, a nagyközönség előtt mindig közkedveltségnek örvendett, mert hazánkban a legmagasabb színvonalon álló illusztrált folyóirat. A külföldi hasonírányú folyóiratok, nevezetesen a „Der Turist“ és a francia „Revue Alpine“ mindig a legrokonszenvesebben emlékeztek meg az „Erdély“ című folyóiratról és 100-000-et meghaladó olvasóik figyelmét egyenesen felhívták az egyesületre és hazánk tájszépségeire.

A választmány a főszerkesztőnek, Merza Gyulának jegyzőkönyvi köszönet-szavazást indítványoz.

SZAMOSÚJVÁRI HIRADÓ.

— A múlt hónapban több ismerősünk, jó barátunk látogatott meg minket. Azok közül, kik hosszabb időt töltöttek e város falai között, említést teszek ezekről: Govrik Gergely mechtá-

rista atya (Erzsébetvároson), dr. Tódorfi Domokos törvényszéki bíró (Budapesten), dr. Farkas Géza (Ellemér)... Itt még megemlékszem egyik kedves vendégemről, ki a nyáron járt első ízben Szamosújvárt. Egyik vasárnap szerkesztünk mellé ült a piaci nagytemplomban egy idegen örmény: végig hallgatta a nagymisét. Mise után Drágomán T. ment fel a szószékre: örményül prédikált. Emberünk nagy érdeklődéssel hallgatta a prédikációt is. Egyszer csak szerkesztünk felé hajlik és szép örmény nyelven szólítja meg azt. Templom után bemutatkozott: Pap László volt, ki 25 évvel ezelőtt Velenczében a mechitharisták Murád-Ráfáel-féle iskolájának növendéke volt. És csodálatos, hogy azóta nem felejtette el a szép örmény szót; most is szépen beszél örményül. Szerkesztünk társaságában megnézte a világhírű Rubensképet, a fiú-árva-intézetet, a Salamon-templomot, hol Wiesner Adolf désknai bányanaggyal és kedves családjával találkoztunk... és (kivülről) a gymnasiumot. Igen jól találta magát körünkben. Sietős volt utja, azért sokat nem időzhetett városunkban; de megígérte, hogy még többször ellátogat hozzánk. Pap László, ki kevéssel azelőtt járt egy társasággal Konstantinápolyban, hol bő nyelvismereteinek igen jó hasznát vette, jelenleg Budapesten lakik és a magyar állam-vasút igazgatóságának ellenőre.

— Ujra egy jókora rakás gyült fel a szerkesztőségünkhez beküldött szomorú jelentésekből, melyeknek rövid kivonatát az elhalálozás időrendje szerint a következőkben adjuk közre: Temesváry Julianna életének 18. évében 1904. márcz. 28-án, — Deák Jánosné született Lázár Anna életének 71. évében 1904. ápril. 21-én, — Szongott János életének 52. évében 1904. ápril. 25-én, — Bányai Gyula életének 56. évében 1904. ápril. 28-án, — özv. Nyegrucz Kristófné szül. Verzar Katalin 78 éves korában 1904. máj. 8-án. — özv. id. Duha Tódorné szül. Turcsa Rózália 88 éves korában 1904. júl. 23-án, — özv. Simay Antalné szül. Szarukán Zsuzsánna 73 éves korában 1904. okt. 18-án, — özv. id. Páll Jakabné szül. Amirás Veronika 76 éves korában 1904. okt. 29-én, — özv. Lázár Lukácsné szül. Áján Mária 61 éves korában 1904. nov. 19-én, — Marosán Gusztávné szül. Simay Mária 46 éves korában 1904. nov. 1-én, — id. Esztegár Gerő 57 éves korában 1904. decz. 7-én, — Gajzágó János életének 72. évében 1905. febr. 1-én, — Páll Rózsika életének 8. évében 1905. febr. 10-én, — Florián János 65 éves korában 1905. márcz. 7-én, — özv. Lázár Antalné szül. Lukácsi Margit 72 éves korában 1905. máj. 29-én, özv. Ázbej RácZ Istvánné szül. Tüzes Anna 85 éves korában 1905. jún. 28-án halt el. Azok közül, kik nem itt Szamosújvárt haltak el, a következőkről teszünk említést: Pálffy Tódor 92 éves korában Nagy-Almásón 1903. júl. 22-én, — özv. Mártonffy Kajetánné szül. Ábrahám Anna 80 éves korában, Nagyváradon 1904. márcz. 15-én, — Merza Kristóf 82 korában Gyergyó-Szt-Miklóson 1904. aug. 15-én, — özv. Virág Gergelyné szül. Gajzágó Mária 73 éves korában Tordán 1905. febr. 18-án, — Gajzágó Erzsike 22 éves korában Kolozsvárt 1905. febr. 26-án, — Wolff Gábor 32 éves korában Tordán 1905. júl. 2-án, — özv. Görög Józsefné szül. Gogomán Mária 77 éves korában Gyergyó-Szt-Miklóson 1905. júl. 16-án hunyt el.